

Nagoyan pöytäkirja määrittelee biologisen materiaalin käyttöoikeudet

Daniela Lehto, Samuli Lehtonen

Kirjoittajat ovat selvittäneet Turun yliopistolla Nagoyan pöytäkirjan vaikutuksia erityisesti luonnontieteellisten kokoelmien hallintaan ja niihin pohjautuvaan tutkimukseen.

Huoli luonnon monimuotoisuudesta johti Rio de Janeirossa 1992 solmittuun kansainväliseen Biodiversiteettisopimukseen. Sopimuksen kolme pääperiaatetta ovat biologisen monimuotoisuuden suojeleminen, kestävä käyttö, sekä geenivarojen käytöstä saatavien hyötyjen oikeudenmukainen jako. Geenivaroiksi katsotaan tässä yhteydessä mikä tahansa ei ihmisalkuperää oleva biologinen materiaali, joka sisältää perintötekijöitä tai niistä johdettavia aineenvaihduntatuotteita. Geenivarojen saatavuutta ja hyötyjen jakoa säädellään Nagoyan pöytäkirjalla, joka astui voimaan 2014 ja jonka jäsen Suomesta tuli geenivaralain voimaantumisen myötä 2016. Nagoyan pöytäkirja tunnustaa valtioiden oikeuden määrittellä geenivarojensa saatavuutta osana niiden täysivaltaisia oikeuksia luonnonvaroihinsa. Suomalaisten geenivarojen käyttäminen on vapaata niin koti- kuin ulkomaisillekin käyttäjille. Saamelaisten geenivaroja koskevan perinteisen tiedon hyödyntäminen on kuitenkin luvanvaraista.

Nagoyan pöytäkirja pyrkii lisäämään geenivarojen ja niihin liittyvän perinnetiedon käytön läpinäkyvyyttä ja vahvistamaan niitä hallinnoivien maiden, alkuperäiskansojen ja paikallisyhteisöjen oikeuksia. Toisen luovuttajamaan geenivaroja tutkittaessa käyttäjän tulee selvittää etukäteen kyseisen maan kansalliset menettelyt ja vaatimukset geenivaran saannille ja toimia niiden mukaisesti. Mikäli tarjoajamaa vaatii ennakkosuostumusta, se on saatava ennen geenivaran hankkimista. Tarjoajamaa voi myös edellyttää geenivaran käytöstä saatavien hyötyjen jakoa määrittelevien keskinäisesti sovittavien ehtojen solmimista. Tutkimuskäyttöön maahantuoduista geenivaroista on tehtävä ilmoitus kotimaan viranomaisille (SYKE/Luke) kuukauden kuluessa maahantuonnista. Lisäksi tulee selvittää, koskeeko EU:n asianmukaisen huolellisuuden noudattamisvaatimus geenivaraa ja toimittava sen mukaan. Geenivaran sovittua käyttötarkoitusta on kunnioitettava ja sitä koskeva informaatio täytyy säilyttää ja siirtää edelleen mahdolliselle seuraavalle käyttäjälle. Mikäli käyttötarkoitus muuttuu esimerkiksi tutkimuksesta kaupalliseksi, geenivaraa koskevat ehdot on neuvoteltava uudestaan tarjoajamaan kanssa.

Geenivaroja käytetään tutkimus- ja kehitystoimintaan sekä kaupallisiin tarkoituksiin niin yrityksissä kuin akateemisissa tutkimuslaitoksissakin. Geenivaroilla onkin suuri merkitys monilla talouden aloilla, kuten elintarviketuotannossa, metsätaloudessa, sekä lääkkeiden, kosmetiikan ja energian biopohjaisten lähteiden kehittämisessä. Geenivaroja hyödyntäville tahoille Nagoyan pöytäkirja merkitsee uusia hallinnollisia velvollisuuksia. Jos velvollisuuksia ei noudateta, geenivarojen käyttö voidaan keskeyttää ja sitä koskevat tutkimukset jäädä vaille julkaisemista. Nagoyan pöytäkirjan vaatimukset koskevat myös yksityisiä luonnonharrastajia – vaatimukset geenivaran käyttäjille kun ovat kaikille samat. Myös haasteet ovat samat. Tarjolla oleva tieto voi olla puutteellista ja vaikeasti ymmärrettävää. Eri valtioiden geenivarojen saatavuuteen ja hyödyntämiseen liittyvät menettelyt ja määräykset täsmentyvät viiveellä sen jälkeen, kun maat ovat ratifioineet Nagoyan pöytäkirjan. Vaikka pöytäkirja onkin merkittävä saavutus geenivarojen saatavuutta ja hyötyjen jakoa koskevien sääntöjen sopimiseksi, se sisältää myös riskejä. Tutkimus voi tulevaisuudessa keskittyä niihin maihin, joiden hallinnolliset prosessit toimivat käyttäjäystävällisesti. Tällöin hallinnollisten vaikeuksien kanssa kamppailevien maiden luonnon monimuotoisuus voi jäädä tutkimuksen ulkopuolelle vaarantaen sen suojeleminen, kuten myös geenivaroista saatavat hyödyt.

Turun yliopisto on sitoutunut noudattamaan Nagoyan pöytäkirjaa ja on laatinut sitä koskevat ohjeistukset tutkijoilleen. Tutkijoille on järjestetty koulutusta ja heitä tuetaan Nagoyan mukaisissa

prosesseissa. Turun yliopisto tarjoaa tietoa myös kaikille geenivaroista – kasveista, sienistä, eläimistä tai mikrobeista – kiinnostuneille.